

Мартіросян О. І.
Київський університет імені Бориса Грінченка

**ПЕДАГОГІЧНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ У НІЖИНСЬКІЙ ГІМНАЗІЇ
ВИЩИХ НАУК (II ПОЛ. ХІХ СТ. – 1940 Р. ХХ СТ.)
(історико-педагогічний аспект)**

На основі вивчення історико-педагогічних джерел та архівних матеріалів, автор статей висвітлює етапи педагогічної підготовки фахівців в Ніжинській гімназії вищих наук (з II половини ХІХ ст. – до 1940-х року ХХ ст.) Аналізуються наукові праці і статті українських вчених і педагогів цього періоду. Аналізується склад навчальних дисциплін педагогічного спрямування, які викладались. Вивчення навчального процесу педагогічної підготовки в освітніх закладах України (ХІХ–ХХ ст.) має перспективу подальшого вивчення, як важливий навчальний матеріал про професійну підготовку вчителів в Україні.

Ключові слова: професійна підготовка, навчальні дисципліни, наукова робота, педагогічна підготовка.

У гімназії вищих наук князя Безбородька, а згодом у фізико-математичному та юридичному ліцеях на зорі їх діяльності, спочатку, не приділялось спеціальної уваги педагогічній науці. У цьому плані слід згадати другого директора гімназії вищих наук Івана Семеновича Орлая (1770–1829 рр.), людини незаурядної, який намагався здійснити низку важливих заходів, щодо організації навчального процесу. Він був педагог, медик, освітній діяч, доктор філософії і магістр словесних наук. В 1821–1826 рр. працював директором Ніжинської гімназії. І. С. Орлай відстоював просвітницькі ідеї і вважав, що освіченість народу є запорукою його духовного розвитку і можливістю загальнолюдського щастя [13, с. 13].

Він розглядав процес навчання не тільки як збагачення особистості знаннями про світ, а й як засіб формування молодого педагога з високими моральними, патріотичними якостями, любові до рідної мови, традицій свого народу.

За гуманність, тактовність, сердечність, справедливість вихованці-студенти називали І. С. Орлая “незрівнянним педагогом свого часу”. Він різко і справедливо виступає проти низькопоклонства перед іноземщиною в педагогічних питаннях, захищає національні основи освіти і виховання, був проти станового характеру виховання. У 1875 році у гімназії вищих наук відкривається історико-філологічний Інститут, у ньому, поряд з іншими навчальними предметами, почали викладати психологію, логіку, педагогіку і дидактику. Психологію, логіку та історію філософії викладав, з часу заснування історико-філологічного інституту, видатний вчений, блискучий лектор і оратор, доктор філософії М. Я. Грот, автор фундаментальної роботи “Психологія почуттів в її історії і головних основах”.

Викладачем педагогіки в новоствореному інституті на IV курсі був директор інституту М. О. Лавровський, який здавна, ще працюючи в Харкові,

займався педагогічними науками на кафедрі, видавництвом наукових статей викладачів, був ад'юнктом кафедри педагогіки, керував педагогічними курсами.

Викладання педагогічних дисциплін, аж до революції 1917 року, велося без істотних змін у годинах і курсах. На I курсі читалась психологія, а на наступних (II і III – курсах) – читалась педагогіка з історією та дидактикою. Характерним, правда, було введення на початку XX ст., нових розділів педагогіки і психології [6, с. 38].

Так, у 1907/1908 навчальному році, професор П. Т. Тихомиров читав на I-II курсах “Психологію пізнання”, а з 1911/1912 навчального року читає випускникам курс морального виховання. Студенти не обмежувались лише підготовкою до лекцій, вони писали твори на запропоновані професорами теми, готувалися до семінарів, публічних виступів на педагогічні теми.

На публічних читаннях, що проводились в інституті, а також на засіданнях історико-філологічного товариства, час від часу робили повідомлення на цікаві педагогічні теми, аналізували стан освіти, літератури, педагогічної думки в Росії і Україні в різні періоди, також розглядалися питання теорії і практики зарубіжної школи і педагогіки, (а саме в Німеччині, Польщі, Англії).

Практичні заняття студентів IV курсу з викладання в інститутській гімназії велись таким чином, що біля місяця студенти відвідували в гімназії уроки наставників-учителів з грецької, латинської і російської мов, з історії та географії. Студентів ознайомлювали з методами і прийомами викладання, з гімназичними програмами, підручниками.[9, с. 281].

Перед початком пробних уроків влаштовувались загальні бесіди під головуванням директора інституту на яких, наставники-керівники, давали студентам педагогічні і дидактичні настанови, аналізували гімназичні навчальні плани. Велике значення для розвитку педагогічних наук у цьому закладі, мало видання “Известий историко-филологического института”, які почали виходити в інституті з 1877/1878 навчальних роках і першим редактором яких був М. Я. Грот, а заснування в 1894 році історико-філологічного товариства, стало важливою подією тому, що почало видавати збірники наукових праць членів товариства. У статуті цього товариства, зокрема зазначалось, що серед його інтересів значне місце належить питанням педагогічним і літературним. У 1912/1913 навчальному році в VIII томі збірника історико-філологічного товариства з'являється педагогічний розділ, в якому було опубліковано відразу дві наукові роботи: стаття В. І. Петра “Братиславський університет і його історичний ювілей” та реферат А. Ф. Семенова “Оцінка успішності учнів в російських середніх навчальних закладах” [7, с. 39].

До найзначніших педагогічних праць, створених у Ніжинському історико-

філологічному інституті і опублікованих у його “Известиях” або в збірниках праць історико-філологічного товариства, належать наукові роботи: “Психологія почуттів в її історії та головних основах” М. Я. Грота; “Недуги нашої навчальної справи” Н. Є. Скворцова; “Про умови успішного ведення уроку з читання стародавніх авторів” І. В. Добіаша; “Філософська педагогічна думка і шкільна практика в сучасній Німеччині” О. Ф. Музиченка. У 1904 році в XXI томі “Известий” була надрукована велика робота другого директора історико-філологічного інституту Н. Є. Скворцова “Недуги нашої навчальної справи”. Це був один із багатьох його рукописів, опублікований вже після смерті автора. Праця складається із семи великих частин, в яких розглядається стан навчальної справи, питання реформи університетів, якості підготовки вчителів, питання підготовки доцентів і професорів, відношення між університетами і підготовчими школами, підготовки учителів для гімназій і семінарій, керівництво учнями, студентами, управління навчальними справами. У цій роботі Н. Є. Скворцов виступає як сміливий критик реформ російського самодержавства, недоліків у галузі освіти, як тонкий і досвідчений знаток своєї справи, що вболіває за розумний порядок у навчальних закладах Росії і Малоросії, а саме в гімназіях, училищах, семінаріях, інститутах за здійснення високого покликання вчителя [4, с. 73].

До важливих і цікавих робіт, що мають яскраво виражене педагогічне спрямування, належить і згадана вище робота І. В. Добіаша “Про умови успішного ведення уроку з читання стародавніх авторів”. Незважаючи на специфічність предмета – читання стародавніх авторів, Добіаш наголошує на цілій низці педагогічних вимог, важливих факторів для викладання багатьох інших предметів.

Викладачі Ніжинського інституту присвячували свої роботи аналізу, стану освіти і педагогічної думки країн Західної Європи. Поряд з критичними чи схвальними словами на адресу зарубіжної школи автори цих робіт висловлювали цілу низку цікавих і корисних загально-педагогічних міркувань. Зразком такої роботи може бути, уже згадувана, стаття викладача психології і педагогіки інституту Ф. М. Музиченка “Філософсько-педагогічна думка і шкільна практика в сучасній Німеччині”.

Особлива комісія з членів усіх кафедр Інституту 14 березня 1917 року склала проект про реформу Інституту князя Безбородька. Пропонувалась нова назва закладу – Педагогічна академія, передбачалось введення нових педагогічних предметів. Новий проект називався “Проект Педагогічної академії кн. Безбородька в Ніжині”. Велику увагу в цьому проекті було приділено різним педагогічним дисциплінам, а саме: психології, педагогічній психології, педагогіці, історії педагогіки, дидактиці, методиці викладання предметів, шкільній гігієні, школознавству і шкільному законодавству, запропоновано спеціальний семінар з експериментальної психології [14, с. 73].

У "Проекті" зазначено: "слухачі і слухачки Академії, діставши звання вчителя або вчительки, мають право через два роки тримати іспит на ступінь магістра з своєї спеціальності. Екзамен на ступінь магістра педагогіки проводить Рада Академії; одночасно Академія одержує право присуджувати вчену ступінь магістра і доктора педагогіки після захисту аспірантом відповідної вченої дисертації" [9, с. 282].

У 1917 році в багатонаціональній Російській імперії сталася жовтнева революція, був скинутий царський уряд. На Україні сталося багато політичних подій, була створена Центральна Рада на чолі з М. С. Грушевським, утворено уряд П. Скоропадського і Директорію Н. Махна.

У країні створили суспільні й економічні передумови для розвитку науки, освіти, професійної освіти, культури й мистецтва в інтересах найширших народних мас, до різних навчальних закладів вступали тисячі юнаків і дівчат із робітничо-селянського середовища. Виникають робітничі й селянські школи для молоді з ліквідації неписьменності, вечірні класи. Для педагогічної освіти вводиться ціла низка нових педагогічних предметів. До вузів стали приймати робітничо-селянські верстви народу, службовців, комсомольських і партійних працівників. Почалася більшовицька ідеологізація освітньо-навчального процесу. З 1920 р. – по 1925 рік це був період формування радянської системи освіти на українській території [11, с. 74].

Так, наприклад, у 1920/1921 навчальному році, в інституті викладались такі педагогічні предмети як психологія загальна, історія педагогіки, вчення про трудшколу, школознавство, шкільна гігієна, конституція, політекономія, географія, законодавство. У грудні 1922 р. – було створено воєнно-політичний союз СРСР. Більшовики і уряд націлювали всі навчальні заклади на будівництво радянської системи освіти для молоді й суспільства з комуністичним світоглядом, на цьому наполегли Н. К. Крупська, А. С. Макаренко, М. І. Калінін, А. В. Луначарський, В. І. Ленін. Але збереження національної системи освіти та елементів українізації в освіті, важливість національної ідеї відстоювали керівники уряду і педагоги України: О. Шумський, Г. Гринько, М. Скрипник., Т. Лубенець, Я. П. Ряппо, С. Ф. Русова, Г. Ващенко, О. Ф. Залужний, Д. І. Яворницький, І. Франко. У 1926/1927 рр. та 1928/1929 навчальних роках, враховуючи вплив радянської ідеології, в інституті викладались такі окремі педагогічні предмети:

- система радянської освіти;
- основи радянської педагогіки;
- дидактика;
- дитячий рух;
- педагогіка особи і колективу;
- охорона дитинства;
- педагогічні течії; рефлексологія;

- педологія;
- педпрактика;
- законодавство;
- політекономія;
- товароведення.

На 1930/1931 навчальні роки в інституті вже існували самостійні, очолювані професорами, педагогічні кафедри: педагогіки, педології, дидактики та політехнізму. У “Записках”, що виходили в Ніжинському інституті народної освіти, було надруковано низку статей професора М. Ф. Даденкова, який завідував кафедрою дидактики і політехнізму. Ці статті, здебільшого, були присвячені аналізу і критиці зарубіжних педагогічних течій. Так, у статті “Переживання” у сучасній німецькій філософії та педагогіці” професор М. Ф. Даденков робить висновок про потребу так вести навчання в школах і коледжах, щоб діти при цьому не були байдужими, щоб активізувати їхні емоції для сприйняття навчального матеріалу [14, с. 18].

У 1933/1934 навчальному році кафедра педагогіки успішно планує і здійснює свою наукову роботу. Педагоги, професори почали висвітлювати переваги радянського соціалістичного способу життя, який формував нову радянську людину. Виходять 2 статті професора М. Ф. Даденкова “Огляд історії радянської школи і педагогіки” і “Як треба вивчати сучасні педагогічні течії буржуазних країн”, викладач І. І. Пенський у статтях зосереджував свою увагу на таких питаннях: політехнічні школи та педагогічна практика, яка вдосконалювала фахову підготовку вчителів, його 2 статті “Практика в школі і теоретичний курс педагогіки” й “Побудова уроку в політехнічній школі в світлі ухвал ЦК ВКП(б)” [1, с. 139].

У 1935/1936 навчальному році, у щомісячному “Бюлетні” інституту, виходять статті та інші цікаві матеріали про педпрактику студентів. Було організовано при інституті постійне Бюро практики і розроблено детально, як документ “Положення” про педпрактику.

У повоєнні роки, працюючи в Ніжинському педагогічному інституті, розпочав свою роботу над підручником з історії педагогіки професор М. Ф. Даденков. У 1947 році підручник “Історія педагогіки”, вперше українською мовою, вийшов у видавництві “Радянська школа”.

У цей же, повоєнний час, в “Наукових записках” друкуються статті викладачів кафедри педагогіки присвячені проблемам шкільного навчання та освітнього процесу: викл. М. І. Кругляка “Думки Гоголя про особистість і виховання”; доц. В. І. Помагайби “Проблеми образу в педагогічному процесі і вчення І. П. Павлова про вищу нервову діяльність”; викл. Л. І. Кобзаря “Формування у підлітків професійного інтересу до сільськогосподарського виробництва”; доц. М. М. Ярошенко в своїх роботах досліджував педагогічні

погляди Т. Г. Шевченка і Т. Г. Лубенця. Таким чином, можна зробити висновок, що на всіх етапах існування Ніжинського інституту народної освіти, педагогічна підготовка майбутніх фахівців, наукова робота кафедри, вивчення цілої низки професійно-педагогічних дисциплін, проведення педагогічної практики студентів стояли на досить високому професійному рівні розвитку знань, вона дала освітньому простору України плеяду відомих педагогів, дослідників, вчених, літераторів та громадських діячів, які сумлінно виконували свої педагогічні і професійні обов'язки, піднімали престиж Української держави та педагогічної освіти.

Використана література:

1. *Абдулина О. А.* *Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования / О. А. Абдулина.* – Москва : Просвещение, 1990. – С. 139-147.
2. *Водовозов В. Н.* *Избранные педагогические сочинения.* – М. : АПН РСФСР, 1958. – 831 с.
3. *Вовк Л. П.* *Історія освіти дорослих в Україні: нариси / Л. П. Вовк.* – К. : Київський національний пед. університет, 1994. – С. 57-59.
4. *Гимназическое образование в России, исторический очерк (вторая пол. XIX в.).* – Иваново : Издательство “Мысль”, 1990. – С. 72-76.
5. *Граховецький Д.* *Перші недільні школи на Полтавщині та їх діячі (1860–1862 рр.) // Україна.* – 1928. – № 5. – Вип. 3-4. – С. 51-73.
6. *Гупан Н.* *Розвиток вітчизняної історії педагогіки в 1917–1918 роках: історіографічний аналіз / Н. Гупан // “Шлях освіти”.* – 2000. – № 1. – С. 37-39.
7. *Дем'яненко Н. М., Важинський І. П.* *Ретроспектива педагогічної освіти в Україні (друга половина XIX – початок XX ст.).* – Київ, 2002. – С. 39-40.
8. *Каптерев П. Ф.* *Общий ход развития педагогики и ее главные периоды // Педагогика.* – 1992. – Вып. 3-4. – С. 67-79.
9. *Смирнов В. З.* *Очерки по истории прогрессивной русской педагогики XIX века, Учпедгиз, 1963 г. Москва, с 3-9 наследие / предисловие О. В. Сухомлинской.* – Москва : издательство “Педагогика”, 1990. – С. 281-289.
10. *Сухомлинский В. А.* *Как воспитать настоящего человека: педагогическое наследие.* – К., 1963. – С. 91-93.
11. *Майборода В. К.* *Вища педагогічна освіта в Україні (1917–1985): історія, досвід, уроки / В. К. Майборода.* – К., 1992. – С. 74.
12. *Мартіросян О. І.* *Педагогічна підготовка жінок в середніх навчальних закладах в II-й пол. XIX – поч. XX ст. / О. І. Мартіросян // Наукові записки: збірник наукових статей.* – Вип. № 70. – К. : Вид-во НПУ ім. М. Драгоманова, 2006. – С. 92-94. (серія “історичні та педагогічні науки”).
13. *Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні. Нариси.* / відп. ред. М. Д. Ярмаченко. – К. : “Радянська школа”, 1991. – С. 12-18.
14. *Шевченко С.* *Перша докторська дисертація з педагогіки в Україні // “Радянська школа”.* – 2003. – № 4. – С. 72-74

МАРТИРОСЯН О. І. Педагогическая подготовка специалистов в Нежинский гимназии высших наук (II полол. XIX ст. – 1940 р. XX ст.) (историко-педагогический аспект).

На основе изучения историко-педагогических источников и архивных материалов, статей, автор раскрывает этапы педагогической подготовки педагогов и специалистов в Нежинской гимназии высших наук (во II половине XIX ст. – до 1940 г. XX ст.) Анализируются научные работы украинских ученых данного периода, а также учебные дисциплины, которые преподавались в учебном заведении. Изучение процесса педагогической подготовки специалистов в учебных заведениях Украины (XIX–XX ст.) имеет перспективу дальнейшего развития, как учебного материала о профессиональной подготовке учителей на Украине.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, учебные дисциплины, научная работа, педагогическая подготовка.

MARTIROSIAN O. I. Pedagogical training at Nizhyn Gymnasium of High Sciences (from the half of the 19th century 1940s of the 20th century).

On the basis learning historical pedagogical sciences and archival materials and articles the author binds out stages of pedagogical training of specialists at Nizhyn Gymnasium of High Sciences (from the second half of the 19th century to 1940s of 20th century). The scientific works and articles of Ukrainian scholars and pedagogists are analyzed. Also there is an analysis of the system school disciplines of pedagogical training at Ukrainian educational institutions in the certain chronological period has a perspective of further studying as an important stage of professional training of teachers in Ukraine.

Keywords: professional training, school disciplines, scientific work, pedagogical training.

Муляр Н. М.
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені І. Франка

ЕТНІЧНА ТОЛЕРАНТНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ У ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ

У статті розкрито поняття: “толерантність етнічна”, “культура міжетнічного спілкування”, “полікультурність”, “полікультурне виховання”. Обґрунтовано актуальність їх впровадження і застосування у сучасній шкільній системі. Розкрито особливості формування етнічної толерантності у молодого покоління.

Ключові слова: толерантність, культура, міжетнічне спілкування, особистість, суспільство, молодіжне середовище.

Економічні та інтеграційні процеси сучасної цивілізації актуалізують проблеми формування толерантності особистості у полікультурному суспільстві, оскільки соціокультурна ситуація сьогодення вирізняється поглибленням взаємозалежності та взаємозв'язку культур. Ця проблема є досить актуальною як для українського суспільства, яке за своїм характером є полікультурним, так і загалом для людства, що перебуває в постійному взаємозв'язку. Як стверджує Ю. П. Богуцький, “...можливість виживання людської цивілізації істотно пов'язана з необхідністю встановлення нових етичних принципів, гуманістичних цілей розвитку відношень...” [1, с. 6].

Проаналізувавши низку наукових досліджень, визначаємо завдання сучасного освітнього простору та умов їх реалізації у формуванні толерантної особистості у полікультурному суспільстві, а саме:

– формування творчої особистості вчителя (відхилення від шаблону, оригінальність, ініціативність, наполегливість, висока самоорганізація, працездатність, високий рівень загальної культури);

– особистісно-орієнтована інтерактивна дидактика (навчально-виховний